

UMEMURA YUKO

Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája.* Budapest: L'Harmattan, 2018.

Farkas Ildikó *A japán modernizáció ideológiája* című kötete történelmi szempontból vizsgálja, milyen tényezők játszottak szerepet Japán modernizálódási folyamatában. Az ország sajátosságaként említi, hogy sokáig elszigetelt volt, a népessége pedig homogén és egynyelvű. Arra a kérdésre keresi a választ, hogyan sikerülhetett megőriznie saját kultúráját, hagyományait a modernizáció során, amikor rázúdult a nyugati civilizáció. A problémafelvetés meglehetősen általános, kezdettől fogva nagyon sokan foglalkoztak már ezzel a témával. Ezúttal Farkas főként a legfrissebb angol nyelvű szakirodalomra építi a kutatásait. Kulcstémái a Meiji-restauráció és a *kokugaku*, amely az Edo-kor második felében megerősödött, és nagy hatást gyakorolt a japánok gondolkodásmódjára. Ezen belül is főként Motoori Norinagával, Hirata Atsutanéval, illetve az ő nyomdokaikon kialakult Mitogaku-iskola tanaival foglalkozik behatóbban, és részletesen elemzi, hogyan befolyásolták a későbbi eszméket.

„A japán modernizáció értelmezése: az előzmények jelentősége” című fejezetben a modernizáció kezdete előtti Edo-korra fókuszál, és kifejti, hogy a bezárkózás korlátai ellenére a társadalom számos területén jelentős fejlődés ment végbe, így a modernizálódás előkészületei tulajdonképpen megtörténtek. Habár főként nyugati forrásokra támaszkodik, részletesen kitér a modernizáció felé vezető út háttérére: az ipar és a gazdaság már a Meiji-kor előtt is viszonylag fejlett volt, az oktatás széles néprétegeket érintett és igen magas színvonalának köszönhetően alacsony volt az analfabetizmus aránya. A népesség száma megnövekedett, és jól körülhatárolható társadalmi osztályok alakultak ki. Japán csupán a 19. század második felétől vett részt nemzetközi háborúkban, és először tapasztalta meg idegen országok erőszakos előrenyomulását. Farkas hangsúlyozza, hogy a társadalom különböző területein a modernizáció feltételei már az Edo-korban létrejöttek. Az utóbbi időben ez a történészek körében elfogadott álláspont. Mindezek alapján úgy tűnik, a japánok gondolkodásmódjának és viselkedésének bizonyos aspektusaiban az Edo-kor óta nincs változás.

A következő fejezetben azokról az Edo-kori kokugaku-tudósokról beszél, akik nagy hatással voltak a Meiji-korra, majd bemutatja, hogyan kapcsolódtak gondolataik később a sintóhoz. Ez a kapcsolódás a japán eszmetörténet egyik fontos állomása, amely a második világháború előtt ideológiai célokat szolgált. Farkas az értekezésben többször is példának hozza fel a kései Mitogaku-iskolát, amelynek egyik legkiemelkedőbb alkotása Aizawa Seishisai *Shinron* című műve. Az Edo-kor második felében a társadalmi stabilitás megszűnt, és az emberek elvesztették a biztonságérzetüket. Az ipar és a katonai erők instabilitása a lakosság ingatag közérzetével párosulva, az idegen hatalmak közeledtével megfelelő talajt nyújthatott volna a kereszténység elterjedésének. Seishisai írásában is világosan látszik az e felett érzett aggodalom. Míg korábban a társadalom alapegysége a *han* volt, a külföldi erőkkel szemben egységes országgént kellett fellépni. Ekkor lépett színre a sintó közösségformáló ereje, amelyet a japánok többsége el tudott fogadni. Belőle fejlődött ki később a *kokutai*-elmélet. Farkas behatóan és érthetően elemzi több kokugaku-tudós példáján ezeket a történelmi, eszmetörténeti folyamatokat.

„A kulturális és nemzeti identitás megfogalmazása Japánban és Közép-Európában” című fejezetben ezt a folyamatot, ahogy Japán képes volt megőrizni az identitását a nyugati kultúra befogadása ellenére, Farkas a kelet-európai helyzettel állítja párhuzamba. A „Nyugathoz” képest ott is megkésített a modernizáció, az ipari forradalom és a kapitalista gazdaság kialakulása, a 19. században pedig az egész társadalmon megfigyelhető volt az identitáskeresés. Figyelemreméltó és eredeti ötlet mindezt összevetni a japán helyzettel. Valóban vannak hasonlóságok, némelyik egészen meglepő lehet az olvasó számára. Farkas idéz a két ország korabeli irodalmi műveiből (például szembeállítja Kamo no Mabuchi Berzsenyivel) és rávilágít az átfedésekre.

A következő, „Modernizáció tradícióval” című fejezet a könyv legizgalmasabb része. Itt azt járja körül, hogyan értelmezték a kokugakuban megfogalmazódott eszméket, illetve hogyan értékeli azokat a mai kutatás. Korábban a történészek között az volt az általános nézet, hogy a második világháború előtti japán militarizmus táptalajául szolgáló, erősen nacionalista eszmék elterjesztéséhez kitalált mitológia alapján dolgozták ki az ideológiát. Közlebbtről szemügyre véve azonban egyértelművé válik, hogy ennek a mitológiának a gyökereit megtalálhatjuk a fennmaradt irodalmi művekben és írásos emlékekben. Nem az újkorban „találták ki” tehát, hanem csupán bizonyos elemeket kiemelve átírták és újraértelmezték a mondákat. Farkas végkövetkeztetése szerint nem történt más a japán eszmetörténetben, mint a régi mitológia újra-

fogalmazása, máskülönben a széles néprétegek között nem lehetett volna ennyire elfogadott, elterjedt és nagy hatású. Ez igen logikus meglátás. Ennek a nyomait fedezhetjük fel abban is, hogy a kokugaku-tudósok újra kiadták a *Kojikit* vagy a *Genji regényét*, új kommentárokkal ellátva. Azok pedig később nagy hatással voltak az állami sintóra, az oktatási rendeletre és a Meiji-restauráció korában elterjedt „sonnō jōi” („tiszteld a tennót, üzd ki az idegeneket”) mozgalomra. Farkas ezeket az új aspektusokat számos szakcikk felhasználásával támasztja alá, nagyon hasznos és alapos elemzést nyújtva.

Amennyiben Japán különlegesnek nevezhető valamiben más országokhoz képest, akkor példának említhetjük egyrészt, hogy amikor erős külföldi hatás érte, az újdonságokra nyitott volt, de továbbfejlesztette őket, másrészt egyszer sem fordult elő a történelmében, hogy közvetlenül idegen ország befolyása alá kerüljön, harmadrészt, hogy nem lett belőle gyarmat. Ennek a veszélye a sógunátus végén volt a legnagyobb, és csak véres belháború árán tudta megőrizni az önállóságát. Egy ilyen nehéz helyzetben szüksége volt az embereknek valamiféle lelki támaszra, egy eszmére a nyugattal szemben, és mint a szerző rámutatott, történelmi tény, hogy a kokugaku talaja ebben nagy jelentőséggel bírt. Később ezek az eszmék a háborúhoz vezető ideológia részeivé is váltak, szerencsére azonban a második világháború után, teljesen ellentétes áramlatok közepette is megmaradt egy bizonyos jogi folytonosság, és sikerült megőrizni a társadalmi szerkezetet is. Emiatt a kokugaku öröksége tovább él és ma is felfedezhető a közgondolkodásban.

A kötet végén olvashatunk még röviden a *nihonjinron*ról, és Farkas vázolja, hogy Japán, illetve a japánok milyen jellegzetességeit, különlegeségeit szokták manapság kiemelni ezekben az ismeretterjesztő írásokban. Egyetérték a szerzővel, aki bizonytalan azt illetően, hogy az ilyen széles területet átfogó, kritikai jellegű írások tekinthetők-e tudományos kutatásnak. Ebben a témában azonban világszerte rengeteg könyv jelenik meg, amelyek nagy népszerűségnek örvendenek, így nem lenne célszerű figyelmen kívül hagyni őket. Farkas ismert magyar írókat is említ, akik ilyen jellegű műveket írtak. Hasznos lenne, ha a jövőben szűkebb területre fókuszálva összevetné ezeket a Japánban megjelentekkel.

Az utóbbi időben megnőtt a japán szakra jelentkező diákok száma, és sokan érdeklődnek az ország iránt. Általánosságban nagy kíváncsiság övezi nem csupán a kortárs, hanem a hagyományos kultúra különféle területeit. Emiatt bizonyos, hogy igen magas társadalmi igény mutatkozik Farkas választott témája és kutatása iránt. A mai Japán megértéséhez elengedhetetlen,

hogy megismerjük a nemzeti sajátosságokat, a gondolkodásmód alapjául szolgáló eszméket és azok történetét. Véleményem szerint ez a munka nemcsak pótolja a magyar kutatás egyik hiányzó területét, hanem rendkívül időszerű is.

Összességében elmondható, hogy Farkas kötete rendkívül jól felépített, magas színvonalú munka. Csupán néhány aprósághoz szeretnék megjegyzést, javaslatot fűzni. Helyenként pontosabban, részletesebben kifejtve fogalmazhatta volna meg állításait. Például az a kijelentés, mely szerint a latin nyelv Európában olyan, mint Ázsiában a kínai, nem feltétlenül állja meg a helyét (96. old.). Kétségtelen, hogy hasonló volt a szerepük, de Japánban a korai időktől fogva létezett már japán nyelvű irodalom, tehát már a magyarországi nyelvhasználatra sem illeszthető rá teljesen a párhuzam. Másrészt a Meiji-restauráció tárgyalásakor idéz egy mondatot, mely szerint annak köszönhetően folyhatott le gördülékenyen a társadalmi átalakulás, hogy adott volt egy központi erő, amely lelki támaszt nyújtott a nagy tömegek számára. Ez a kijelentés azonban könnyen félreértéshez vezethet, mert a Restauráció során heves belháború árán jöhetett csak létre a változás (157. old.).

Mivel a felhasznált források főként angol nyelvűek, ha a jövőben a japán nyelvű új szakirodalmat is felhasználná kutatásaihoz, még szélesebb rálátást nyerhetne a témára. Különösen a *nihonjinron*okkal kapcsolatban, ahogy a szerző is említi, igen sokszínű kutatás folyik, amellyel szintén hasznos lenne foglalkozni. A fentiek azonban csupán megjegyzések, nem befolyásolják a kötet magas színvonaláról alkotott véleményemet.

Mindenkinek ajánlom a kötetet, aki érdeklődik a japán történelem és társadalom iránt.